

entuzjaści edukacji

***Dydaktyka literatury
i języka polskiego
w świetle nowej podstawy
programowej.***

Prof. UO dr hab. Jolanta Nocoń

***Słowo – klucz do świata. O kompetencji
leksykalnej gimnazjalistów***

Warszawa 13-14.03.2015

Definicja kompetencji leksykalnej i leksykologicznej

Kompetencja leksykalna to znajomość słownictwa danego języka i umiejętność jego użycia.

- Elementy leksykalne – wyrazy, związki frazeologiczne.
- Elementy gramatyczne – części mowy samodzielne i niesamodzielne.

Kompetencja leksykologiczna to wiedza o systemie leksykalnym języka.

Słownictwo to składnik:

- **Systemu językowego** (kompetencja językowa, przedkomunikacyjna językowa sprawność systemowa).

Cztery aspekty znajomości słowa:

- semantyczny (znaczenie),
- syntaktyczny (możliwe role w zdaniu),
- fonologiczny (wymowa,)
- ortograficzny (zapis).

Osobisty potencjał językowy każdego ucznia umożliwiający mu tworzenie i odbiór tekstów.

- **Tekstu** (kompetencja komunikacyjna).

Używanie słów we własnym tekście i rozumienie słów użytych w cudzym tekście (nadawanie i odbiór).

Braki w leksyce utrudniają / uniemożliwiają porozumiewanie się – braki w gramatyce tylko zakłócają komunikację.

- **Systemu poznawczego** (ujęzykowiona wiedza pojęciowa).

Stanowi odbicie świata ludzkich pojęć.

Umożliwia wypowiedanie się na jakiś temat.

Zadania kształcenia językowego w zakresie kompetencji leksykalnej i leksykologicznej

- Wyposażenie w wiedzę z zakresu leksykologii.
- Powiększanie zasobu słownictwa czynnego i biernego oraz aktywizacja słownictwa biernego.
- Rozwijanie sprawności leksykalnej nadawczej i odbiorczej – poprawność, funkcjonalność, etyka, estetyka słowa.

Kompetencja leksykologiczna gimnazjalistów – wyniki badania testowego

KATEGORIA POZNAWCZA	CZYNNOŚĆ ZADANIOWA	NUMER ZADANIA	WYNIK PROC.
Przyporządkowanie słowa do kategorii leksykalnej.	Przyporządkowanie wyrazu do neologizmów.	I/8/1,2,3	70% (59/67/76)
	Rozpoznanie wyrazów środowiskowych (język młodzieży).	III/4/1	70% Pełna odp.: 50%
Znajomość definicji kategorii leksykalnej.	Uzasadnienie przyporządkowania słowa definicją kategorii leksykalnej.	I/8/1,2,3	70% (59/67/76)

Kompetencja leksykologiczna gimnazjalistów – wnioski z badania testowego

Wyniki **dobre** – dwie trzecie uczniów kończących gimnazjum rozwiązało zadania poprawnie.

Wyraźna **progresja** wyników w ciągu trzech lat nauki w gimnazjum – proces edukacyjny przebiega prawidłowo.

Rozpoznane problemy edukacyjne:

- Niewystarczająco utrwalone kategorie leksykalne – np. trudne dla co trzeciego ucznia jest rozgraniczenie kategorii neologizm / wyraz zapożyczony (zbyt szerokie ujmowanie neologizmu jako każdego nowego słowa w języku).
- Nieumiejętność wyznaczenia granicy między językiem młodzieży a językiem ogólnym (połowa gimnazjalistów) przekładać się może na nieświadome używanie przez ucznia slangu także w sytuacjach komunikacyjnych, w których jest to niedopuszczalne. Przyczyną może być koncentrowanie się na niefunkcjonalnej wiedzy o slangu i pomijanie analizy konkretnych wypowiedzi.

Kompetencja leksykalna gimnazjalistów – wyniki badania testowego

KATEGORIA POZNAWCZA	CZYNNOŚĆ ZADANIOWA	NUMER ZADANIA	WYNIK PROC.
Znajomość znaczenia słów.	Podanie synonimu.	I/16/2	43%
		III/4/1	70% (Pełna odp.: 50%)
	Rozpoznawanie słowa wieloznacznego po definicji słownikowej.	I/16/3	53%
	Wyjaśnianie znaczenia słowa przez podanie definicji leksykalnej.	II/14/1,3 II/15/2	68% (63/65/75) Pełna odp.: 53% (44/54/59)
Odczytywanie znaczenia z kontekstu zdaniowego / tekstowego.	Rozpoznawanie ekwiwalentów synonimicznych w tekście.	I/12/1,2,3	76% (69/77/79)
	Przekształcenie zdania z użyciem ekwiwalentu semantycznego.	I/18/1	45%
	Odczytanie znaczenia niedosłownego wyjaśnionego w tekście.	I/2/1,2,3	84% (80/84/88)
	Odczytanie znaczenia metaforycznego niewyjaśnionego w tekście.	III/8/3	25%

Kompetencja leksykalna gimnazjalistów – wnioski z badania testowego

Wyniki **gorsze** niż w przypadku kompetencji leksykologicznej i bardziej **zróżnicowane**.

Progresja wyników w ciągu trzech lat nauki w gimnazjum – proces edukacyjny przebiega prawidłowo.

Rozpoznane problemy edukacyjne:

- Kompetencje receptywne bierno lepiej opanowane niż czynne – jedynie co czwarty uczeń nie potrafił rozpoznać synonimów w tekście, ale ponad połowa nie umiała zastąpić synonimem słowa użytego w tekście (umiejętność podstawowa dla rozumienia tekstu – *nie znam słowa, ale odczytuję jego znaczenie z kontekstu i zastępuję słowem znanym mi*).
- Braki w zasobie słownictwa biernego i czynnego ma średnio połowa gimnazjalistów (nieznajomość / niepełna znajomość słów i ich znaczeń, uboga synonimika). Bogacenie zasobu leksykalnego uczniów nie może ograniczać się wyłącznie do biernego poznawania nowych słów. Ważne jest także analizowanie znaczeń w kontekstach zdaniowych i tekstowych.
- Znaczenie przerośne dosłownie wyjaśnione w tekście odczytuje 84 proc. uczniów, ale odczytać znaczenie metaforyczne z kontekstu tekstowego potrafi tylko co czwarty gimnazjalista – zadanie o **najniższym** wyniku w całym badaniu.

Kształcenie kompetencji leksykalnej na lekcjach języka polskiego – wyniki obserwacji

Kształcenie kompetencji leksykalnej na 150 obserwowanych lekcjach w klasach 1-3:

Lekcje o słownictwie	Lekcje „gramatyki”	Lekcje „literackie”	Lekcje „kulturowe”	Formy wypowiedzi
10	5	38	3	1
57				

Dominuje **nauczanie okazjonalne**.

Głównym źródłem ćwiczeń są **teksty literackie**.

Typy ćwiczeń:

- Wyjaśnianie znaczeń słów i związków frazeologicznych (Najczęstsze pytanie: *Co to jest...?*).

Rzadziej pozostałe typy ćwiczeń:

Wyjaśnianie znaczeń z użyciem słowników (na 7 lekcjach).

Wyjaśnianie niezrozumiałych słów w czytanej na lekcji tekście (na 3 lekcjach (!)).

Tworzenie banków słów.

Precyzowanie znaczenia słów podobnych brzmieniowo lub znaczeniowo.

Grupowanie związków frazeologicznych wokół słowa.

Tworzenie związków wyrazowych z wyjaśnianymi słowami

Podawanie słów o wskazanym znaczeniu (*Jak nazywamy...?*)

Kształcenie kompetencji leksykalnej na lekcjach języka polskiego – wnioski z obserwacji

Wnioski z obserwacji lekcji są spójne z obrazem osiągnięć uzyskanym w badaniu testowym.

- Lekcje leksykologii bardzo tradycyjne, nauczanie zdefunkcjonalizowane, nastawione na przyswojenie kategorii leksykalnej, a nie na rozbudowę słownika czynnego i biernego.
- Za mało ćwiczeń, pojedyncze, mało urozmaicone – nowe słownictwo nie ma możliwości utrwalić się w słowniku biernym i uaktywnić w słowniku czynnym.
- Nie zaobserwowano działań służących rozwijaniu sprawności leksykalnej nadawczej i odbiorczej (poprawność, funkcjonalność, etyka, estetyka słowa).

Bez funkcjonalnych ćwiczeń leksykalno-frazeologicznych świadomość językowa będzie ograniczać się przede wszystkim do znajomości pojęć i terminów, ale nie będzie stanowiła podstawy do kształcenia sprawności językowych przydatnych w konkretnych sytuacjach komunikacyjnych.

Kształcenie kompetencji leksykalnej na lekcjach języka polskiego – wnioski z ankiet i wywiadów z nauczycielami

- Analizując trudności uczniów z budowaniem wypowiedzi mówionej/pisanej, nie wskazują na niewystarczający zasób słownictwa
- Oceniając wypowiedzi pisemne (przede wszystkim dłuższe), biorą pod uwagę takie kryteria jak: dobór leksyki typowej dla danej formy wypowiedzi.
- Jeśli wspominają (rzadko) o wzbogaceniu słownictwa, to wyłącznie w związku z tekstami literackimi.
- Uważają, że kształcenie językowe to przede wszystkim nauka o języku i poprawności języka oraz zapisu.
- Wśród wymienianych przez nauczycieli ćwiczeń wykonywanych na lekcjach nie ma ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych.
- Według deklaracji nauczycieli stosunkowo najmniej trudności sprawia uczniom leksyka (czy *chodzi o wiedzę o leksyce?*).
- 36 proc. nauczycieli deklaruje, że rozwijanie sprawności językowej sprawia im bardzo duże lub duże trudności, tylko 14 proc. stwierdza, że nie ma takich trudności lub są one niewielkie.

Kształcenie kompetencji leksykalnej na lekcjach języka polskiego – wnioski z ankiet i wywiadów z nauczycielami

- ✓ Wielu nauczycieli uczących w gimnazjum nie uświadamia sobie wagi rozwijania i doskonalenia kompetencji leksykalnej na III etapie edukacyjnym i w związku z tym nie poświęca jej należytej uwagi w procesie edukacyjnym.
- ✓ Nauczyciele mają świadomość swoich niedociągnięć warsztatowych, co otwiera drogę do doskonalenia zawodowego.

Poza tymi podstawowymi rzeczami, czyli tym, że język jest narzędziem, więc powinien być w miarę wypracowany, czyli poprawny, komunikatywny, to jeszcze to, żeby ten język był sposobem na to, żeby się komunikować ze światem, żeby oni umieli rozmawiać ze światem, żeby rozumieli, co mówią do nich inni.

(Wypowiedź nauczyciela)

entuzjaści edukacji

„Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego”

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Instytut Badań Edukacyjnych

ul. Górczewska 8, 01-180 Warszawa

tel.: (22) 241 71 00, e-mail: ibe@ibe.edu.pl